

XIII

Tretzenes Jornades
d'Arqueologia de les
Comarques de Girona

Banyoles · 10 i 11 de juny de 2016

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

**Universitat
de Girona**

Ajuntament de Banyoles

**MUSEUS
DE BANYOLES**

Dipòsit legal: GI 760-2016

ISBN: 978 84 8458 466 7

Fotografia portada: Plat policromat dit "de Banyoles" (s. XVIII), Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles

TRETZENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

Banyoles - Museu Darder

10 i 11 de juny de 2016

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Ramon Buxó

Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona

Susana Manzano

Arqueòloga territorial de Girona

Serveis Territorials de Cultura de Girona

Montserrat Mataró

Arqueòloga territorial de Girona

Serveis Territorials de Cultura de Girona

Josep Maria Nolla

Catedràtic d'Arqueologia de la UdG

RESPONSABLE DE L'EDICIÓ DE LES ACTES

Joan Frigola Torrent

RESULTATS PRELIMINARS DE LA PRIMERA CAM- PANYA D'EXCAVACIÓ A LA TORRE DE PUIG D'ÀLIA (AMER, LA SELVA)

Carles PADRÓS GÓMEZ *

INTRODUCCIÓ

L'excavació de la torre de Puig d'Àlia s'emmarca dins el projecte quadriennal "El NE de la Citerior d'Escipió Emilià a Cèsar: la militarització del paisatge com a model de gestió territorial" des del Museu d'Arqueologia de Catalunya - Barcelona i pretén conèixer i interpretar alguns dels assentaments que haurien pogut tenir a veure amb la primera implantació militar romana al nord-est peninsular. En aquest sentit la torre de Puig d'Àlia presentava una tradició investigadora que l'atribuïa al període tardo-republicà, tot i que sense excavacions, i en el control de la via de la costa emporitana a l'interior, és per això que va semblar oportú incorpora-la al projecte per excavar-la i poder conèixer millor les seves característiques constructives i cronològiques, a més d'enriquir així l'estudi d'aquest tipus d'edifici militar poc excavada a casa nostra.

Els treballs arqueològics a la torre de Puig d'Àlia es van desenvolupar entre els dies 13 i 26 d'abril de 2015, amb un equip que va comptar, a més del director, amb Aina Amat Castells, Eduard Ble Gimeno, Pilar Camañes Villagrasa, Marina Fernández Liarte, Joan Frigola Torrent, Mònica Gallach Blancafort, Sergi Martínez Arnal, Aída Moreno Campos, Tània Muñoz Ruiz, Arnau Perich Roca, Ot Ordeig Andreu i Alba Sobrino Gas. Tots ells estudiants o investigadors de centres com L'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Universitat de Barcelona o La Universitat Oberta de Catalunya.

CONTEXT GEOGRÀFIC

El jaciment es troba al nord est del nucli urbà d'Amer, a la serra de Puig d'Àlia (Fig. 1). Es localitza en un punt estratègic de gran importància, ja que permet un control visual del camí cap a la costa, en direcció sud-est, sense

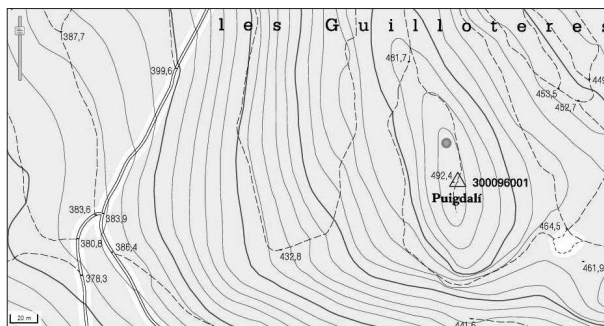

Figura 1. Situació del jaciment de la torre de Puig d'Àlia a la serra del mateix nom. (Font ICC).

cap limitació visual fins a la mateixa, i per altra banda en direcció nord-oest, fins al final de la Vall d'Hostoles i el camí natural cap a Olot, i per la Collada de Bracons fins a la plana de Vic. Per altra banda, en el costat nord-est s'aixequen les estivalacions muntanyoses de Rocacorba per on s'arriba a la zona de Mieres, tot passant per Sant Martí i Sant Esteve de Llémena per la GI531 i per tant per santa Maria de Finestres també a Olot. Així doncs, el punt on s'aixeca la torre de Puig d'Àlia controla les valls dels rius Brugent i Llémena, així com també la del Ter (Vilà i Bota 1982, 232).

ANTECEDENTS A LA RECERCA

La primera notícia sobre el jaciment fou donada per M. Oliva, qui en una primera visita, acompanyat de J. Marquès, va documentar dalt del turó diversos trams d'un aparell ciclopi i d'una gran torre de planta quadrangular, comparada amb algun punt de la muralla de la neàpolis d'Empúries, pel mateix autor. Es parlava d'estructures similars a la vessant oest del turó molt arrasades. També es va documentar una cisterna, no localitzada actualment, i material ceràmic ibèric i romà, situant la cronologia entre els segles IV-III ane (Oliva 1965, 106-107), amb l'evidència a l'entorn de material posterior amb àmfora

* Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Planta de la torre romana de Puig d'Àlia (Amer, La Selva)

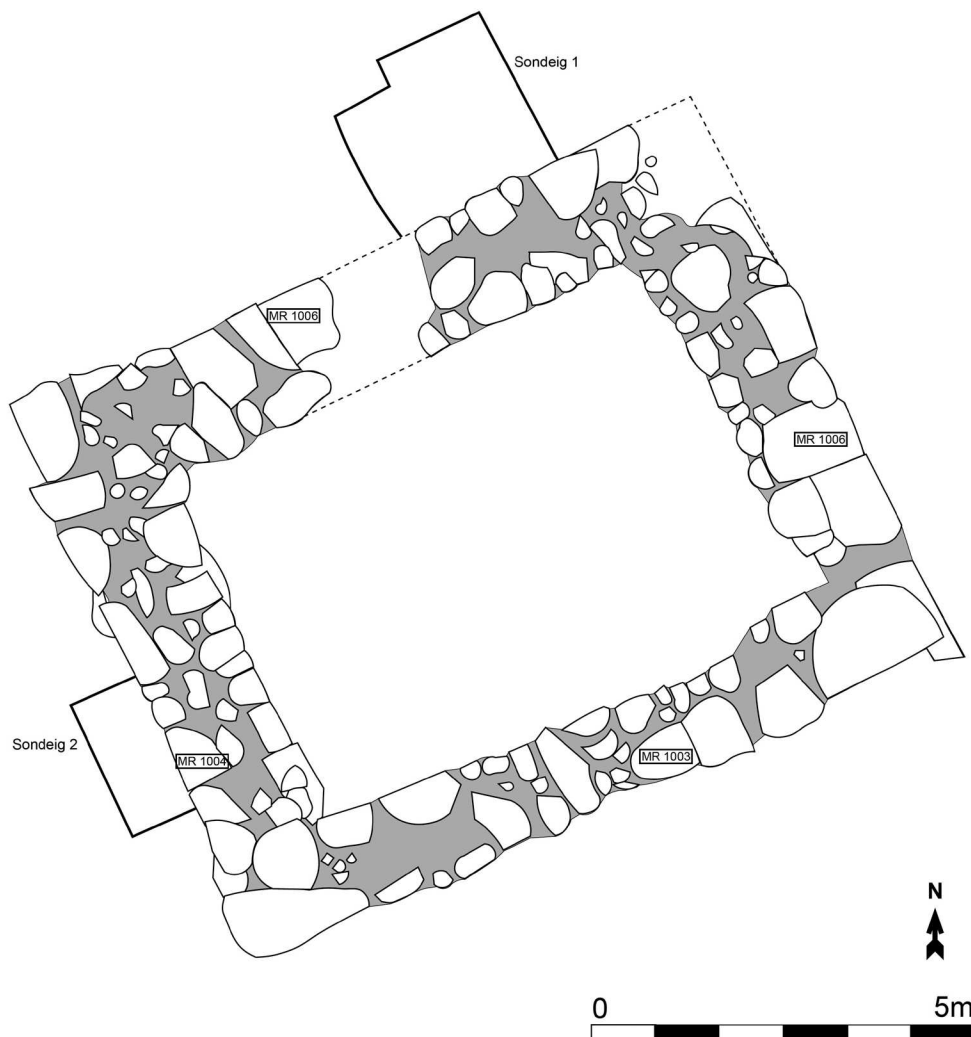

Figura 2. Planta del jaciment.

itàlica, terra sigil·lata Sudgàl·lica i *dolia* (Llinàs/Merino 1991, 18-19). Durant l'any 1977 M. Julià realitzà diversos sondejors en els vessants nord-oest, nord-est i oest del jaciment, amb resultat negatiu, al no poder treballar en el lloc pròpiament del jaciment (Llinàs *et al.* 1999, 98). Durant l'any 1997 i 1998, J. Llinàs i J. Merino van visitar el jaciment, on documentaren les restes de la torre que fou publicat, juntament amb M. Sureda, J. Sagrera i J. M. Nolla (Llinàs *et al.* 1999). No hi ha constància de cap campanya arqueològica amb metodologia moderna fins a la realitzada durant l'any 2015, de la qual es presenten els seus resultats en aquest article.

A l'entorn, cal destacar que el 1953 es va tenir notícia de l'existència d'un tresor de moneda de plata, que es relacionava amb la zona de sant Climent d'Amer o de

la Barroca, més concretament a la zona muntanyosa de Sant Roc (Almagro/Oliva 1960, 145-146). El tresor estava compost per 118 monedes de plata; 42 dracmes emporitans, dos denaris ibèrics (un de Kese (Tarragona) i l'altre de *Turiaso* (Tarazona)) i 74 denaris romans (Almagro/Oliva 1960, 147). En el seu estudi M. Almagro i M. Oliva (1960, 145-169), conclogueren que el més segur seria que el tresor fos enterrat poc després del 105 ane i amb un estat excel·lent de conservació, per tant amb un ús mínim (1960, 165). Aquesta cronologia relacionaria el tresor i el moment del seu enterrament amb les guerres cimbries i la inestabilitat del món romà d'aquells decennis.

Per últim, a la vessant est del turó de Puig d'Àlia s'aixeca la masia fortificada de Roca-Salva, amb una torre circular. Aquest mas tenia la jurisdicció a la zona, i en el

seu entorn es van localitzar diversos fragments d'àmfora itàlica i ceràmica grollera a torn, que podria portar a parlar d'un context cronològic tardorepublicà per aquest indret (Llinàs/Merino 1991, 19).

ÀREES EXCAVADES I TREBALLS ARQUEOLÒGICS

Els treballs arqueològics de la campanya del 2015 es van realitzar específicament a la torre i en el seu entorn més immediat. La torre està definida pels murs MR 1003, 1004, 1005 i 1006 conformant una estructura quadrangular de c. 9,75x7,9 m de costat. En aquest sentit es va iniciar l'excavació de l'interior de l'estructura en tot la seva extensió 7,05x5,2 m (c. 37 m²), amb uns murs que fan entre 1,3 i 1,4 m de costat (Fig. 2 i 3). També es van obrir dos sondejors: el sondeig 1 de c. 2,5x1,75 m, en un primer moment, es va realitzar adossat al mur MR 1006 al nord de la torre per l'exterior, mentre que el sondeig 2 de c. 2x1 m es va obrir adossat al mur MR 1004 a l'oest de la torre per l'exterior, però del qual només es van excavar els nivells superficials (Fig. 2).

Un cop acabada l'activitat arqueològica es va realitzar la topografia i fotogrametria per part de Paloma Aliende de l'ICAC.

Torre

Així, la torre, presenta una cara externa de grans carreus, de més d'1 m de costat, mentre que el parament interior que s'observa en superfície mostra unes pedres de dimensions més reduïdes no arribant en cap cas a 1 m (Fig. 2). Cal tenir present que sembla que a l'interior del parament s'observa un emplecton de pedres, graves i terra. Amb la informació de que es disposa fins al moment sembla que la construcció no presenta morter de cap tipus en la seva construcció muraria. Les pedres són de calcària, típica de la zona de Girona i molt abundant a l'àrea. Per altra banda la torre s'assenta directament sobre la roca mare (UE 1021), fins al moment s'ha documentat aquest fet en el mur MR 1005 (Fig. 3). El costat nord-est presenta fins a quatre filades, mentre que la resta més arrasats o coberts, només una o dues filades, amb la informació que tenim a dia d'avui.

Un cop netejat l'interior de la torre en el que és la UE 1000, com a superficial biatorbat, s'inicià l'excavació de la UE 1002, definida també com un superficial però més compacte i homogeni, cal destacar que a l'interior de la torre van existir, pràcticament fins al final d'aquesta campanya, set arrels d'alzina, dues d'elles sobre els murs. Es va poder observar l'enderroc del parament exterior de les

Figura 3. Fonamentació de la torre sobre roca mare en el mur MR 1005.

cantonades nord-oest (MR 1005 i 1006) i sud-oest (MR 1004 i 1006) i una zona propera a la cantonada nord-est (MR 1005). La destrucció més evident és en el mur MR 1006, amb un gran esvoranc a la part central del mateix, afectant el parament interior i exterior i provocant la pèrdua del sediment, formant un con cap a l'exterior de la torre (Fig. 2). Cal destacar que M. Oliva (1965, 106) considerava que es podria tractar d'una porta o obertura, però aquesta hipòtesi queda encara pendent de confirmar fins a futures campanyes.

A l'acabar l'excavació de la UE 1002, es va deixar a la vista un nivell de pedres i sediment d'un marró clar groguenc, degut a la presència de pedra disgregada (UE 1008), que en el seu procés d'excavació s'identificà molt bé en la meitat est i sud-est de la torre, les zones menys afectades pel forat realitzat a l'estructura en el mur MR 1006. L'extracció d'aquest enderroc i de diverses arrels d'alzines va deixar al descobert un nivell de pedra disgregada, amb restes de calç i possiblement de morter, presentava una matriu marronosa amb taques groguenques i gravetes (UE 1011) i amb la presència de gran quantitat de material. Aquest nou nivell s'identificà amb la preparació o capa de massissat de la torre. Al finalitzar els treballs de la campanya, a l'interior de la torre, no es va assolir el final de la UE 1011.

Entorn

Per arranjar l'entorn de la torre es va realitzar una neteja sistemàtica del superficial, que es va definir com a UE 1001. Cal destacar el desbrossat realitzat per tota l'àrea, recuperant part de les vistes que hi hauria en època romana. En aquesta àrea es van realitzar dos sondejors, el primer, es va situar a l'exterior de MR 1006, a la cara nord de la torre i amb unes dimensions de c. 2,5x1,75 m definint en el transcurs de la seva excavació el que sembla-

ven nivells en posició secundària provinents de l'interior de la torre, per la seva proximitat amb l'esvoranc del mur (Fig. 2). Pel que fa al sondeig 2, es va realitzar al costat del mur MR 1004 (Fig. 2). Es va rebaixar el superficial general UE 1001 i tot seguit es deixà al descobert la UE 1012, homogènia, marró clar i adossada a UE 1004. Cal destacar que al nord-oest del sondeig ja s'identificava en aquest moment un enfonsament del nivell cap a l'enderroc de pedres de l'estructura. Els treballs en el sondeig van acabar en aquest punt per la pròpia prioritització de feines dins la torre.

CULTURA MATERIAL

Un cop analitzada la seqüència estratigràfica, tot hi haver realitzat només una campanya arqueològica, sembla clar que el jaciment que representa la torre i el seu entorn immediat mostren una homogeneïtat cronològica i constructiva. Per tant la torre, mostra una seqüència estratigràfica coherent i sense la presència de materials divergents al període romà tardo-republicà, clarament representats amb fragments de vaixel·la de taula com són la Campaniana A o Cales mitja/tardana, aquesta última amb la presència, entre d'altres, amb una forma 1 de Lamboglia (130/120-40/20 ane) (Principal/Ribera 2013, 93-103). També interessant són la presència de produccions amfòriques com Itàlica Tirrènica, Africana Centre-mediterrània, del Cercle de l'Estret, Tripolitana i de forma destacada un fragment de vora d'àmfora Bètica Haltern 70, que aporta una cronologia de 60/50 ane-50/100 (García Vargas 1998, Carreras 2000, 420-421) (Fig. 4.2). Tornant al camp de la vaixel·la de taula, també es van documentar Parets Fines, molt fragmentàries i sense possibilitats de donar cronologia. En quant a produccions regionals destaquen les Engalbes Blanques i especialment les anomenades Grises de la Costa Catalana, de les quals es diferencia un bol de la forma 5, amb una cronologia de 100/75 ane (Miró/Pujol/Garcia 1988, 32 i 69; Maestro *et al.* 2009, 138) (Fig. 4.1), i per una forma 7, imitació de la forma 1 de Cales, amb una cronologia que es situa entre el 100 ane i el canvi d'era, tot i la presència d'alguns casos encara durant el s. I (Barberà/Nolla/Mata 1993, 26; Aquilué *et al.* 1984, 373; Maestro *et al.* 2009, 138-139) (Fig. 4.3 i 4). També es va documentar ceràmica ibèrica, ceràmica a mà, *Dolia*, etc. (Fig. 4).

Aquestes dades que es presenten, després de la primera campanya arqueològica, no difereixen massa de les aportades en els anteriors treballs de recollida de material en superfície de l'entorn de la torre (Nolla/Casas 1984, 203; Llinàs/Merino 1991, 18-19 i 27; Llinàs *et al.* 1999,

100), que es situen en una forquilla entre el segle II ane i el segle I dne, basat en àmfors itàliques tardanes, teules romanes, *dolia* i T.S. Sudgàl·lica. Cal destacar que durant l'excavació no es va trobar cap evidència de sigil·lata, així com de teula romana. A més la característica perfecte de l'escairats dels murs i la tècnica constructiva a base de carreus rectangulars de grans dimensions formant filades apunten una factura romana (Llinàs *et al.* 1999, 100), de la qual hem parlat en els punts anteriors i que altres investigadors comparen amb la muralla fundacional de *Gerunda* (Llinàs *et al.* 1999, 101), amb una cronologia de c. 80-70 ane o amb la neàpolis d'Empúries (Oliva 1965, 106; Sanmartí/Nolla 1986). El que hauria de definir per Puig d'Àlia una cronologia de s. I ane, potser centrada a mitjan d'aquest segle a partir de les forquilles cronològiques d'alguns dels materials recuperats.

CONSIDERACIONS FINALS

En definitiva, després de la primera campanya arqueològica al jaciment de Puig d'Àlia es pot afirmar que l'estructura excavada respon a una torre romana tardorepublicana, que sembla presentar una sola fase d'ús i que es troba situada en un punt estratègic amb un control visual pràcticament sobre tota la Selva i fins a la

202

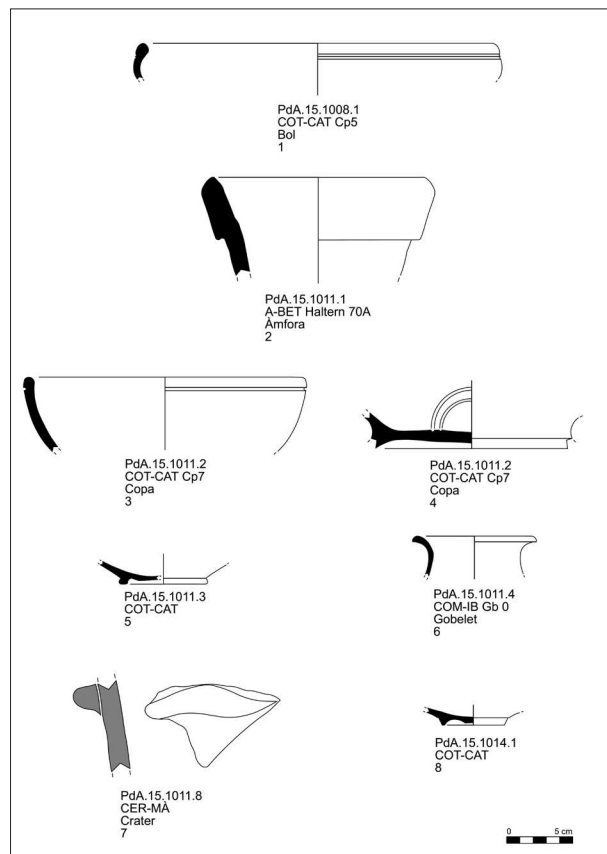

Figura 4. Làmina de material.

costa cap a l'est i del camí cap a Olot i la plana de Vic en direcció nord-oest.

Aquest treball s'emmiralla en la feina realitzada durant el 2010 i el 2011 al Castell de Falgars (Beuda, La Garrotxa), i que va posar de relleu que la torre circular, que representa el centre del jaciment, responia a una construcció romanorepublicana que es va poder situar cronològicament entre els pas del segle II al I a.n.e (Tura 1991, 111-119; Frigola/Pratdesaba 2012, 291-295) i que s'ha de relacionar amb altres torres a les que s'atribueix una cronologia romana com la Torrassa del Moro (Llinars del Vallès, El Vallès Oriental) (Sánchez 2008, 125-137) o La torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu, La Selva) (Mataró/Rueda/Tura 1998, 6-7; Rueda 1999, 12-13; Tura i Mateu 2008, 139-154), entre d'altres.

Així doncs, tenint present la cronologia definida en el punt anterior, que s'hauria d'ubicar entre els decennis centrals del s. I a.n.e, a partir de les diverses produccions ceràmiques que aporten cronologia, sembla que la torre tindria un sentit de control d'una via d'accés cap a l'interior peninsular des de la costa nord-est, en un moment molt concret del període romà tardo-republicà, com podria ser la Guerra Civil entre Cèsar i els partidaris de Pompeu (49-45 a.n.e). Sembla que la cronologia s'hauria d'emmarcar en aquest moment històric, ara bé, s'espera prosseguir els treballs arqueològics per tenir més informació per precisar aquesta cronologia.

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO, M., OLIVA, M., 1960, El tesorillo monetar de "La Barroca" San Clemente de Amer (Gerona). *Numario Hispanico* 9, 145-169.

AQUILUÉ, X., MAR, R., NOLLA, J.M., RUIZ DE ARBULO, J., SANMARTÍ, E. 1984, *El Fòrum Romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982)*. *Monografies Emporitanes* 6, Barcelona, Diputació de Barcelona.

BARBERÀ, J., NOLLA, J. M., MATA, E. 1993, *La ceràmica grega emporitana. Cuadernos de Arqueología* 6, Barcelona, Edicions Servei del Llibre L'Estaquiro S.L.

CARRERAS MONFORT, C. 2000, Producción de Haltern 70 y Dressel 7-11 en las inmediaciones del Lacus Lagustinus, *Actes del Congrés Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano*, Écija i Sevilla, 17-20 de desembre de 1998, Écija, 419-427.

FRIGOLA, J., PRATDESABA, A. 2012, Les intervencions arqueològiques al Castell de Falgars (Beuda, La

Garrotxa). Campanyes de 2010 i 2011. *Actes de les Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona. 291-295.

GARCÍA VARGAS, E. 1998, *La producción de ánforas en la bahía de Cádiz en época romana: (siglos II a.C - IV d.C)*, Écija, Gráficas Sol.

LLINÀS, J., MERINO, J. 1991, La romanització a la Selva: noves dades. *Quaderns de la Selva* 4, 17-33.

LLINÀS, J., SUREDA, M., SAGRERA, J., NOLLA, J.M. 1999, La torre romana de Puig d'Àlia (Amer). *Quaderns de la Selva* 11, 97-108.

MAESTRO, E., DOMÍNGUEZ, A., PARACUELLOS, P. 2009, El yacimiento oscense de La Vispesa: La ceràmica gris de época ibèrica. *Salduie* 9, 119-153.

MATARÓ, M., RUEDA, J.M., TURA, J. 1998, *Memòria efectuada a la Torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu)*. Arxiu del Servei d'Arqueologia i Paleontologia. Inèdit.

MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCIA, J. 1988, *El dipòsit del sector occidental del Poblado Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme)*. *Laietania* 4, Mataró.

NOLLA, J.M., CASAS, J. 1984, Carta arqueològica de les comarques de Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

OLIVA, M. 1965, Recintos fortificados de tipo ciclópeo en tierras gerundenses in *Arquitectura Megalítica y Ciclópica Catalano-Balear*, Barcelona, Centre Superior d'Investigacions Científiques, 89-94.

PRINCIPAL, J., RIBERA LACOMBA, A. 2013, El material más apreciado por los arqueólogos. La ceràmica fina. La ceràmica de barniz negro, in Ribera, J. (ed.), *Manual de ceràmica romana del mundo helenístico al Imperio Romano*, Alcalá de Henares, Museo Arqueológico Regional Madrid, 42-146.

RUEDA, J.M. 1999, *Memòria de les intervencions arqueològiques a Torre de la Mora*. Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

SÁNCHEZ, E. 2008, Ressenya sobre els resultats de l'excavació arqueològica a l'interior de la Torrassa del Moro de Llinars del Vallès, in Martí, R. (ed.), *Primeres Jornades Científiques OCORDE. Fars de l'Islam antigues alimares d'Al-andalus. Actes del congrés celebrat a Barcelona i a Bellaterra els dies 9 i 10 de novembre de 2006*, Bellaterra, EDAR, 125-137.

SANMARTÍ, E., NOLLA, J.M. 1986, La datation de la partie centrale du rempart meridional d'Emporion